

Co je přednes

Přednes je *tvůrčí hlasová realizace literárního textu*, přičemž recitátor či vypravěč není jeho autorem (přednes ho však může k psaní, k autorství inspirovat). Recitátor přednáší text zpravidla z paměti (na rozdíl od předčítání). Literární předlohy, které si přednášeč volí, mohou vesměs žít vlastním životem bez ohledu na možnost hlasové realizace.

Přednes je především *sdělováním a sdělením*. Recitátor sděluje prostřednictvím slov autora svá osobní stanoviska nejen k recitovanému textu a k jeho tématu, ale i ke světu kolem sebe. O tom všem vypovídá posluchačům a divákům. A to tak, aby jeho sdělení vnímali, aby je zaujalo, vzrušilo, inspirovalo... Aby „neprošlo“ kolem nich bez povšimnutí. A aby recitátorem či režisérem zvolené prostředky neodváděly od sdělování textu pozornost, aby nerušily. Je tedy v první řadě *komunikačním aktem*, uskutečňovaným ve specifických podmínkách. Mezi text a jeho vnímatele (diváka, posluchače) vstupuje zprostředkující článek - recitátor, přednášeč, vypravěč. Ten na základě důkladného rozboru a poznání textu seznamuje vnímatele nejen s jeho zněním, ale hlavně jeho vnímání orientuje a usměrňuje ve smyslu svého osobního pochopení vybraného textu. Celý tento tvořivý proces obohacuje v první řadě jeho a samozřejmě pak i vnímatele. A pedagoga (ovšem, pokud existuje).

Může, ale nemusí, být *uměním*.

Pro dítě či mladého člověka se může stát *cestou k umění*.

Přednes jako tvořivý (pedagogický) proces

V představě mnoha lidí je přednes jen vystoupením na veřejnosti. Jde však o dlouhodobý tvořivý proces. Začíná rozhodnutím „budu recitovat“ a jeho konec bychom těžce hledali, snad v okamžiku, kdy se z paměti zcela vymaže vzpomínka na text, na práci s ním.

Zhruba, při nezbytném zjednodušení lze v tomto procesu vysledovat tyto fáze:

- a) dramaturgie - výběr textu
- b) rozbor - porozumění textu
- c) interpretace - jevištní, mluvená realizace textu
- d) zhodnocení - reflexe z pohledu recitátora a jeho pedagoga i z pohledu diváka.

Vyvrcholením pro recitátora je sice vystoupení na veřejnosti, ale důležitější je celý tento proces, nejen „předvedení se publiku“.

Pokud mluvíme o dětském přednesu a přednesu mládeže, měli bychom ho vnímat jako dlouhodobé, cílevědomé a systematické výchovné působení. (...)

Recitovat může každý

Pro dítě s napravitelnou vadou řeči může být přednes dobrou motivací si vadu odstranit.

Žák „pětkář“ v běžné školní docházce často dosahuje v přednesu mimořádných úspěchů.

Neukázněné dítě se při přednesu učí ukáznit, zejména má-li příležitost navštěvovat recitační soubor. Jinak by v něm stěží obstál. Věcně na sebe upozorňující „klaun“ je nucen se podřídit tvorbě celé skupiny.

Naopak neprůbojně děti svůj ostych postupem času většinou do jisté míry překonají - jinak by stěží mohly vystoupit na veřejnosti, což většinou chtějí. Dítě nebo mladý člověk, který má problémy se svým zařazením ve skupině, dostane šanci se tak prosadit - prostě „dostane slovo“, ať už během přípravy přednesu, nebo při veřejném vystoupení.

Rodiče by měli proto zájem o přednes podporovat, a nikoliv ho odsunovat do pozadí za jiné, „atraktivnější“, koníčky. (...)

Jak dál ze shromážděné literatury vybírat, jak ji posuzovat?

Pedagog by neměl nechat výběr textu pouze na svých svěřencích. Vystavuje oba riziku, že bude vybrán text, který sice žáka nadchne a kterému žák zcela porozumí, nebude to však literatura kvalitní nebo půjde o text jinak nevhodný. I tzv. chytré děti leckdy z různých důvodů a vlivem různých okolností přitahují texty prvoplánové, povrchní nebo i nevkusné. Nebo se stává, že dívky v křehkém pubertálním věku chtějí recitovat intimní básničky o svém „rozháraném nitru“. Avšak tato poezie, a to i tehdy, kdy si vyberou text hodnotný (většinou však sáhnou po textu spíše sentimentálním), jim málokdy umožní dostatečný nadhled, a tak jejich vystoupení může na diváka působit až trapně nebo směšně. A tak pro recitátorky, které k přednesu přistupují upřímně a odevzdaně, může být reakce publika nakonec i zraňující. (...) Pokud recitátor a pedagog (po případě za účasti kolektivu) zjistí až později, že text neodpovídá představám, které o něm měli, měli by třeba i před samotným vystoupením mít odvahu se s ním rozloučit a vybrat text jiný. A pokud jim opravdu nejde jen o vystoupení před divákem, nemusí to být pro ně „takové neštěstí“.

Co nám při výběru může pomoci?

Žák se může pokusit o to přečíst nahlas, ale soustředěně posuzovaný text (ideální je, když máme i posluchače, kteří ovšem pokud možno nehodnotí přednes, ale text samotný) a odpovědět si například na následující otázky:

- Vyvolává ve mně text nějaké konkrétní představy? Dovedu si představit jeho postavy a situace? Vidím obrazy vyvolané textem?
- Připomíná mi něco, co jsem zažil? Někoho, s kým jsem se potkal, koho znám? Něco, na co si občas myslím?
- Skutečně mě obsah textu zajímá? Baví mě ho číst? Vzrušuje mě? Udržuje mě i posluchače v napětí? Nemyslím při jeho čtení na něco jiného? Pokud se mi to stalo, kde, v kterém místě, v které části se mně to při čtení stalo?
- Donutí mě text k přemýšlení? Klade mi otázky, na které jsem nucen hledat odpovědi?
- Jak dlouho na text po přečtení myslím? Vzpomenu si na něj, i když s ním už nepracuju, nebo na něj hned zapomenu?
- Dokážu si představit sebe sama, jak vyhlédnutý text říkám publiku? Jak budu vnímán spolu se sdělovaným textem? Jak při tom budu vypadat? Jak bude znít můj hlas? Hodí se text ke mně? (...)

Proč je nutný rozbor textu?

Připomeňme si kapitolu o vztahu recitátora (vypravěče, přednašeče, interpreta) a autora: Recitátor by měl zachytit básníkovu štafetu a proměnit ji v další uměleckou hodnotu. Přitom nesmí být původní výpověď autora zcela zastřena. Pokud se však recitátor důkladně neseznámí s textem, nepronikne do světa, který se v textu skrývá, neobjeví v něm motivy, s nimiž autor pracuje, nerozpozná autorův jazyk, nezjistí, jak je text vystavěn, jakou má kompozici a neodhalí téma, může tento proces vůbec proběhnout? Jak má pak dojít ke ztotožnění interpreta s textem, když ho vlastně ani nezná?

Žáci a studenti si často stěžují, že se zvláště ve škole někdy setkávají s pro ně nezáživnými rozbory. Rozbor se např. redukuje na mechanickou analýzu a na ní se pak zakládá hodnocení díla nebo učitel výsledek rozboru žákům nadiktuje a tím jsou žáčkové ošizeni o pocit objevování. Každý máme jiné zkušenosti, ale skutečně se málokdy setkáme se studentem nadšeně hovořícím o rozboru v hodinách literatury... Proto možná mají nedůvěru k rozebírání literárního díla i začínající recitátoři.

Zdeněk Kožmín (1997, s. 152-153) se velmi inspirativně zabývá interpretací básní, ale jeho postřehy lze vztáhnout právě tak na interpretaci prozaických textů: „V našem pojetí

interpretace klademe důraz na sémantiku textu. Hledáme významové průsečíky, v nichž jsou dominanty básnickovy výpovědi o světě. Chápeme interpretaci jako pokus zachytit živý významový pohyb básně, jako by se geneze smyslu básně uskutečňovala před našimi očima... Cílem interpretace není luštit báseň jako nějaký hádankářský útvar... Jde hlavně o vyznačení nových objevů, jimiž báseň obohacuje náš život.“ (...)

Jak lze při rozboru postupovat?

Na to, jak budeme rozbor provádět, mohou mít vliv i další okolnosti, proto zde nelze uvést přesný návod, šablonu, kterou bychom mohli vždy použít. Uvedený postup by měl být spíše motivací, inspirací pro začátečníky než přesným návodem. Vždy však platí, že při rozboru textu recitátora s pedagogem by mělo jít v každém případě o tvůrčí spolupráci obou, nikoliv o to, že učitel (režisér při přípravě recitačního pásma apod.) výklad textu žákovi „oznámí“ nebo dokonce přímo „nadiktuje“. Přirozeně tím není myšleno, že pedagog nesmí recitátorovi sdělit svůj názor, postoj a myšlenku. Vždy je však dobře počkat až po vyjádření - či nevyjádření - svého svěření.

Nejdříve si text pozorně a soustředěně potichu přečteme, abychom nebyli zaskočeni nečekanými zádrheli - dlouhými, hůře vyslovitelnými slovy, složitými souvětími, cizími slovy, u kterých nevíme, jak se čtou a podobně. Prostě abychom dokázali posléze přečíst celý text nahlas, bez zastavování.

Pokud učitel pracuje s malými dětmi, které číst dobře ještě neumějí, nebo s někým, koho hlasité čtení z nějakého důvodu i třeba jen znervózní (dyslexie, zadržávání, koktavost, artikulační vada řeči apod.), je lépe, když přečte poprvé text sám.

Po prvním hlasitém čtení text zakryjeme a snažíme se ho vyprávět, popsat, vlastními slovy, aniž do textu nakukujeme. Děti mohou nakreslit obrázky...

Nebo můžeme hrát hru „jaká slova jsme slyšeli“, „jaké postavy jste zaznamenali“ apod.

Dokonce lze ve skupinkách vymýšlet na motivy textu celé etudy... Nikomu se ve fantazii meze nekladou.

Pokud náš text nemá příběh, zkusíme říkat asociace, vyvolat si představy apod. Pak naše vyprávění či asociace a představy porovnáme s textem. Poznáme tak, co je pro nás v textu důležité a co méně, co jsme přehlédli, co jsme si neuvědomili. O všem si povídáme, co spontánně spojujeme s vlastními zážitky.

Jestliže nemáme v této otázce zcela jasno, zjišťujeme, zda jde o prózu, či poezii. Pokud jasno máme, raději se, pro jistotu, ještě jednou přesvědčíme...

Když máme před sebou poezii, prostudujeme, jak jsou utvářeny verše a strofy, všímáme si přesahů, uvědomujeme si rýmy apod.

Pak si raději text opět nahlas přečteme, přičemž se soustředíme na to, abychom co nejpřesněji respektovali verš. Nepolekáme se, pokud nám čtení ve verších nepůjde, „nezrušíme verše“, neupravujeme text na prózu. Uvědomíme, jaké je rozdíly mezi čtením veršů a čtením „prozaickým“, a přemýšlíme, proč jsou verše utvářeny právě takto.

Prohlédneme si důkladně celou grafickou podobu textu. Podrobíme důkladnému prozkoumání to, „jak je napsán“. Všímáme si každého detailu - každé tečky, čárky, pomlčky... Klademe si otázky, jako např.: „Proč to tak autor napsal?“ „Proč je ve verši jen jedno slovo?“ „Proč je tady pomlčka?“ „Proč chybí v celé básničce interpunkce a na konci je vykřičník?“ Studujeme, která slova začínají velkým písmenem a různé další zvláštnosti. Opět dáme své fantazii volnost, ale odpovědi hledáme vždy v textu. Nebo v životě autora, v době, ve které žil. Nebo v celé knížce, ze které jsme si text vybrali. Pokud ji nemáme, vyvineme maximální úsilí ji sehnat.

Snažíme se vysledovat, čím je náš text zvláštní, jiný. Porovnáváme ho s jinými texty „svého“ autora a s jazykovým vyjádřením jiných spisovatelů, básníků. Dokážeme pojmenovat autorovy typické jazykové prostředky?

Pokusíme se určit, jakého žánru je náš text a čím se tento žánr vyznačuje. Pokud si nevíme rady, seženeme si literárněteoretickou literaturu, kde jsou pro nás srozumitelně vysvětleny pojmy a uvedeny literární druhy a žánry.

Zamyslíme se nad tím, jak se jmenuje náš text a jak se jmenuje celá knížka, z níž text pochází. Proč zrovna takto? Zkoušíme vymýšlet jiné názvy - jak by se text nebo celá kniha taky mohly jmenovat?

U epického textu se snažíme vysledovat jednotlivé události a situace. Hledáme v textu přesně místa, kde začínají a kde končí. Přemýšlíme, proč se to a to děje.

Odhalujeme stavbu textu - i úryvku z většího celku. Hledáme vrchol, vyústění, konec...

Vymýšlíme otázky, které se vztahují k příběhu, k jednání postav, jako např. „Proč jde Červená karkulka do lesa?“ Hledáme odpovědi. Představujeme si jednotlivé postavy, opět si je můžeme i nakreslit (nemusí se jednat o dokonalou kresbu, jen o náčrtek, pro vlastní představu). Hledáme názvy k jednotlivým částem textu, nakreslíme si jeho schéma.

Stále si uvědomujeme, jaké představy a vzpomínky v nás text vzbuzuje.

Pátráme po pointě. Pro nezkušeného recitátora se může stát to, že si existenci pointy v textu neuvědomí, zahazováním příležitosti plně publikum zaujmout, a hlavně „zradou“ na autorovi. Pokusíme se znovu, přesněji, pojmenovat téma. K otázce tématu se vracíme neustále, nikdy neodpovídáme definitivně.

Hledáme odpověď na otázku, proč chci tento text říkat zrovna já? Ujasníme si, kdo příběh vypráví, kdo je v textu vypravěčem a jaký má tento vypravěč k příběhu vztah: Je vypravěčem jedna z jednajících postav? Nebo stojí vypravěč mimo fiktivní svět, o kterém vypráví? Fandí postavám, o kterých vypráví? Nebo jimi pohrdá? Nebo k nim má neutrální vztah a pouze o nich informuje?... A stejně tak si uvědomíme, z jaké pozice, z jakého hlediska budu text sdělovat divákům já jako přednášeč.

Přemýšlíme, co chceme textem sdělit jako podstatné. Co musí divák plně pochopit. Čím ho chceme vyprovokovat k přemýšlení, vyburcovat, dojmout, rozesmát. A hledáme na to v textu konkrétní místa, věty, slova.

Seznámíme se s autorem, jeho životem, jeho dílem. Podíváme se po literatuře, nebo si seženeme informace jiným způsobem. Popřemýšlíme, zda a kde a jak se jeho životní příběh odráží v našem textu.

Přemýšlíme, jak asi budeme text říkat. Fáze zkoumání textu a hledání způsobu, jak bude text říkat konkrétní přednášeč, jsou vzájemně prorostlé, nelze je zcela oddělit. Ale v počátečních, rozborových fázích se vyplatí vše nechat otevřené - s možností neustále výrazové prostředky měnit, přizpůsobovat je zjištěným faktům.

Následuje přednášení, resp. vyprávění „z listu“. Přednes už začíná být přednesem, a nikoliv pouhým čtením, ale žák může text sledovat, ještě nemluví z paměti.

Odhalit můžeme pochopitelně mnohem více, než je naznačeno v této kapitole. Rozbor vlastně nekončí nikdy, v dobře vybraném textu je neustále co objevovat.

Slovníček

(...)

Impulz představivosti - Pojem, kterým se v přednesu označují taková místa v textu, která uvedou do spontánního pohybu celou zásobárnu zkušeností recitátora (stejně jako čtenáře) - jeho paměť, představivost apod. Impulzem představivosti může být situace v ději, scénérie, jednotlivý motiv, metafora, slovo či třeba jen citoslovce apod. Jako je první dojem po celou dobu práce emocionální zálohou přednášeče pro budování živé a konkrétní podoby

přednášičského tvaru, jsou impulzy představivosti živými centry, na nichž a okolo nichž buduje přednášič svoji představu jednotlivých sekvencí, situace, metafory atd. Impulzy představivosti jsou důležitým materiálem pro vytváření představového filmu (viz).
(...)

Memorování - Zvládání textu z paměti (z lat. memoria - paměť) a jeho kratší či delší uchování v paměti. Není totožné s přednesem a je chyba, jestli se obojí zaměňuje. Smyslem a výsledkem přednesu je interpretovat textové předlohy, a proto nelze prosté naučení textu z paměti považovat za výsledek přednášičské práce. Naučit se text z paměti je jen součástí přípravy a realizace přednášičského výkonu. Pamětní zvládnutí textu dává přednášičovi pevnou oporu, ovšem pouze tehdy, je-li memorování chápáno jako aktivní činnost v souvislosti s celým interpretačním výkonem a není redukováno na mechanické reprodukování textu.